

Novinové sloupky Jiřího Hanáka v čase elektronické komunikace

BOHUSLAV HOFFMANN

(Praha)

Třebaže žijeme ve světě elektronické komunikace, nejsem sám, kdo je přesvědčen, že klasická média spjatá s potištěným papírem nezaniknou. V předmluvě knihy rozhovorů, které vedl Jean-Philippe de Tonnac s Jeanem-Claudem Carrièrem a Umbertoem Ecem, příznačně nazvané *Knih se jen tak nezbavíme*, čteme: „*E-book*“ knihu nezhubí. (Carrière, Eco 2010: 7) Analogicky můžeme říct, že nezaniknou ani tištěné noviny a s nimi ani tradiční novinové žánry. Chci se – možná konzervativně – zaměřit na jeden typický novinový žánr, který má v české žurnalistice svou významnou tradici, a to minimálně od dob velkého českého novináře Karla Čapka, tj. od doby meziválečné. Tímto žánrem je sloupek. Nejvýrazněji jej v dnešních našich novinách podle mého názoru reprezentuje Jiří Hanák, sloupkař nezávislých novin *Právo*. Do tohoto deníku před lety přivedl Hanáka, „*emblematického publicistu Pražského jara 1968, poté disidenta a chartistu*“ (Hoffmannová 2007) někdejší ministr kultury a sám vynikající esejista Pavel Dostál.

V odborné stylistické literatuře bývá sloupek řazen k žánrům publicistické beletristiky, a to ke skupině fejetonové. Slovenský stylistik Jozef Mistrík v knize *Žánre vecnej literatúry jej charakterizuje jako krátkou esej, jako krátkou novinářskou esejistickou úvahu* (Mistrík 1975: 151, 159).

Český literární historik a odborník na dílo K. Čapka F. Buriánek zdůrazňuje spíše vzájemnou blízkost Čapkových sloupků a fejetonů. V doslovu ke knize Karla Čapka *Jak se co dělá. Sloupky* (Čapek 1973) mluví o těchto dvou jistě hodně si blízkých žánrech téměř jedním dechem. Jejich společným jmenovatelem je pro něho především umělecký výraz, umělecká kvalita:

„Slovesné umění delá z Čapkových fejetonů a sloupků hodnotu, která přežívá i ty nejsenzačnější zprávy... Každý z nich je uměleckým dílem. Každý byl udělán s vášní umělce – tvůrce a s poctivostí umělce – řemeslníka” (Buriánek 1973: 422). V těchto názorech jen potvrzuje či reprodukuje to, co řekl o umění sloupku sám Čapek: „My sloupkaři víme dávno, že každý sloupek musí být jiný od patky až k hlavě; s řemeslnou libostí starých kameníků vytepáváme jiné a jiné motivky na té gracilní věci, která se jmenuje sloupek; jako románští řemeslníci si dáváme záležet na tom, abychom vytvářeli každý sloupek jinak a vložili do něho kus invence, jež je radostí starých řemesel” (Čapek 1973: 422).

Z dalších charakteristických znaků sloupku vyzdvihuje Buriánek u Čapka sloupkaře „pozorovatelskou dukladnost”, postřeh, schopnost všimát si věcí, kterých si jiný nevšimne, dále schopnost pojednat o nich vtípně, zábavně, hravě; zdůrazňuje dvojí hravost: představitivostní a hravost slovní; obojí hravost pak „spojuje detaily a slova v nepředvídaté vazby a kompozice”. To vše přirozeně na originální intelektuální úrovni. „Mnohé ze sloupků o věcech všedních a hmotných mají až jakýsi filozofický, zobecňující rozměr, hlubší významovou dimenzi, která nejednou jde až k platnosti symbolické” (Buriánek 1973: 422–423).

Pozdržme se ještě chvíli u Čapka. V jeho slavné knize Marsyas čili Na okraj literatury (1919–1931) nalezneme esej nazvaný Chvála novin. Je to chvála novin jako nejstaršího média. Podle Čapka nejsou noviny šestou velmocí, jak se všeobecně tvrdívá, ale čtvrtou přírodní říší, protože mají „periodicitu a neproměnlivost přírodních ukazů... Svět novin je stále nový, ale neměnný” (Čapek 1948: 51); „...je jen polovina pravdy, že noviny slouží sdělování novinek; stejnou pravdou je, že slouží sdělování starých známých věcí” (tamtéž, 50).

Tyto staré známé věci jsou sdělovány také starými známými slovy a větami; Čapek říká „ustálenými rčeními... , protože noviny namnoze vznikají z obecných vět, obecných názorů a obecných rčení” (tamtéž, 46), přirozeně při zachování autorské tvůrčí originality, jedinečnosti, konkrétnosti a časové aktualnosti. „Noetický systém novin je aktuální realism... Čte-li člověk týden staré noviny, je mu, jako by se probíral v Dalimilově kronice” (tamtéž, 40). Musí tedy jít o čirou přítomnost. Ale alespoň prvky beletristického ztvárnění činí ze sloupku záležitost nadčasovou. „Každé takové ustálené rčení má svou estetickou hodnotu. Je to jakýsi oddech v přívalu novosti, je to jako refrén, jež čtenář může zapéti s sebou. Je to hotový rám, do něhož nová událost hladce zapadne, čímž je zároveň uspokojivě vyřízena” (tamtéž, 42). Tím Čapek myslí, že je zbavena syrového chaosu.

Nyní se již můžeme ponořit do sloupkového umění Čapkova pokračovatele Jiřího Hanáka. Vybral jsem si k charakteristice více než stovku jeho sloupků tiště-

ných vesměs na 6. (popř. 9. či 11.) straně nezávislého deníku Právo z let 2006 až 2010.

Text umístěný v levém horním rohu stránky a ohrámovaný je zřetelně a explicitně žánrově označen jako Sloupek. Je to Hanáková stálá rubrika. (Jen tu a tam se tu střídá s některými dalšími kolegy. Také on si někdy odskočí z růžku do středu stránky, potřebuje-li o pár řádek rozvinout svou myšlenku.)

Hanákovy sloupky potvrzují vše, co jsme výše řekli v souvislosti se sloupky Čapkovými. Vykupují nás svým moudrým názorem ze syrového, ba vulgárního politického chaosu či přímo marasmu, z džungle naší politické přítomnosti a potvrzují, že i noviny mohou mít tomu všemu navzdory něco společného s krásným písemnictvím, jak psal a reálně provozoval před mnoha desítkami let K. Čapek. Parafrazováno s J. Suchým, že trocha kulturně napsaných vět ani publicistiku nezabije (když už poezie a další beletristické žánry z novin vymizely).

Kulatý, souměrný obličej autora opatřený brýlemi a soustředěným pohledem navozuje u čtenáře seriózní sdělení. Jednoslovný, maximálně dvouslovný titul (pomineme-li předložky a spojky) dobře orientuje čtenáře k tematické a hodnotové podstatě sloupku.

Téma nebývá – až na výjimky – prozrazeno přímo; autor volí pojmenování obrazné, často hodnotící a ironické. Vzdělaný a v kontextu aktuálního společenského dění orientovaný čtenář téma při prvním setkání odhaduje, postupně však dešifruje a pocítuje intelektuální uspokojení, neboť autor ho přiměl k tomu, aby zapojil při četbě svou představivost, aby se zúčastnil kulturní, intelektuální hry. Na některé tyto stylové charakteristiky Hanákových novinových textů upozornila už dříve J. Hoffmannová: „Právě sloupky J. Hanáka jsou ovšem psány stylem sice atraktivním, subjektivně vyhraněným, někdy i zábavným, ale rozhodně to nejsou texty lehké a myšlenkově nenáročné“ (Hoffmannová 2007: 78).

Má-li sloupek název *Klausův boj* nebo titul *Patnáctý březen* či *Věčná pamjat'*, je už z titulu i tomu nejméně poučenému čtenáři alespoň zčásti jasné, čemu je sloupek věnován. Většina titulů takovou orientaci ovšem neposkytuje. Některé názvy vyžadují od dnešního už méně vzdělaného a sčtělého čtenáře i poměrně značnou znalost historie či literatury, neboť Hanák začíná už od titulu hrát se čtenářem intertextovou hru. Kdo nezná např. pohádky Jana Drdy, nic mu nefekne titul *Dařbujánství*; kdo neviděl poslední divadelní hru Václava Havla *Odcházení*, neporozumí titulu *Balabile*; kdo se neorientuje v české moderní, avantgardní poezii, resp. kdo nezná ostrou výsměšnou kritiku poezie Vítězslava Nezvala a dalších pro socialismus tzv. angažovaných básníků od emigrantského básníka a kritika Antonína Brouska, málo mu řekne titul *Podivuhodní kouzelníci*;

Chlebounův chalát zase odkazuje k románu Karla Poláčka *Okresní město*; *Otrok s měchuřinou* zase k dějinám antického Říma, k osobě triumfátora Césara aj. Tuto hru si nejlépe vychutná samozřejmě především vzdělaný čtenář.

Některé tyto literární citace či intertextové aluze jsou ovšem všeobecně známé, jako např. *Howgh!*, *Hin sa hukáže!* Každý je má alespoň podvědomě jistě zafixovány z dětství a mládí, z dob četby indiánek a mayovek, popř. i románu Aloise Jiráska (toho ovšem škola od šedesátých let minulého století téměř totalně ignoruje), zde jde konkrétně o jeho román *Psohlavci*. Ale tyto slogany žijí dnes spíš než ve spojení s četbou jaksi autonomně, na úrovni obecných rčení.

Píše-li F. Buriánek, že některé Čapkovy sloupky mají „*jakýsi filozofický, zobecňující rozměr, hlubší významovou dimenzi, která nejednou jde až k platnosti symbolické*” (Buriánek 1973: 422–423), má značná část Hanákových sloupků rozměr etický – viz tituly *Mravní tekutost*, *Nemravnost*, *Mravnost na obtíž*, *Bez úcty*, *Bez hanby i s hanbou*, *Či to bude vina*, *Prohrává společnost* aj.

Jeden sloupek je pojmenován *Symboły*. Hanák vidí v tomto textu symboly tři: symbol rozežranosti; symbol touhy lidí po bezpečnějším světě a symbol měnicích se času; první spojuje s tématem sociálního státu vyspělého kapitalistického státu – Dánska, se stávkou dánských řidičů a skladníků, kteří protestují stávkou proti tomu, že nesmějí pít v pracovní době pivo; druhý symbol se týká pražské smlouvy USA a Ruska o částečné restrikci jaderných zbraní; třetí pietního aktu ruského premiéra Putina a polského premiéra Tuska v Katyni. Tato závažná, mimořádně aktuální témata spojil Hanák s ironickou kritikou české televize a tisku, médií, která o těchto událostech informovala ostudně nekvalifikovaně, když si všimla jen zcela nepodstatných a podružných záležitostí.

... Ale proč nás, doparoma, tisk bez výjimky a televize obzvláště degradují na poddané, kteří mají zbožně čubrnět na příjezd knížešana na venkovský statek? Proč nám v nekonečném tlachu servírují tak vzrušující informace, že letadlo ještě není na radaru, už se blíží, červený koberec ještě nerozvinut, už se rozvíjí, už nasedá, už jede, kolik že policistů je v akci, kde budou sahibové spát a podobně důležitosti...

Teď mne napadá: vyměnili si oba prezidenti podpisová pera? A byla zlatá? Sem s tou informací, bez ní nebudu spát...

Abych nezapomněl: Ze zpravodajství z Katyně jsem se nedozvěděl, v jakém autě, jak obrněném a s jakým výkonem tam Putin přijel? Přijel přesně? A kolik policistů bylo v akci? Odstřelovači byli? Co za neschopy tam média poslala?

Ale nejen z literatury volí Hanák příklady, analogie, paralely, citáty... Také, ba především z historie. Protože chce, abychom se nechovali jako nevzdělanci, historičtí negramoti, ignoranti či ideologičtí účeloví revizionisté minulosti, např. druhé světové

války, vztahu Čechů a Němců apod. Připomeňme si v této souvislosti Hanákův sloupek nazvaný *Drážďany*. Ano, jde o ono mohutné bombardování tohoto německého města na konci 2. světové války, zejména však o snahy některých německých historiků revidovat pohled na dějiny druhé světové války tím, že neobviňují ze zločinu proti civilnímu obyvatelstvu hitlerismus, ale ty, kdož byli v první řadě jeho obětmi. Hanák takovou revizi označuje za „*nepřijatelnou demagogii*”.

Také sloupek otitulovaný zobecňujícím rčením *Couvání do trní* se týká obecně otázky Evropy a v ní postavení Německa, Francie, Anglie, Ruska a samozřejmě zemí střední Evropy – ve třicátých letech minulého století a dnes. Inteligentní a poučený novinář J. Hanák vystavěl tento svůj sloupek na paralele těchto dvou časů. Na význam historických scén a paralel upozornila už ve výše uvedené studii J. Hoffmannová (Hoffmannová 2007: 83), a to z hlediska *intertextových vazeb*, na jejich *integraci do nadřazených celků*. V našem sloupku téma pojmenované v titulu obrazně a decentně ve vlastním textu autor ještě zkonkrétnil a rozvinul – věcně i obrazně. Jde o couvání holým zadkem do trní. Tím, kdo měl holý zadek, bylo nacionalistické Československo, které si – podobně jako ostatní státy Evropy – „*pulírovalo slimáčí domeček vlastní suverenity a sobeckosti*”. V závěru sloupku Hanák toto rčení neváhá zopakovat jako varovný prst historie: „*Pokud začneme zachováním si finanční nezávislosti na Bruselu zase zacouvávat holým zadkem do trní, dobře si ho prohlédneme. Možná na něm ještě visí zbytky z pětatřicátého roku*”. Ale zdá se, že historie už dnes není pro nikoho učitelkou moudrosti, obzvláště ne pro naše euroskeptiky v čele s prezidentem. Asi nic nevědí ani o holých zadcích, ani o trní.

Minulost a poselství, výhled do budoucna – to jsou pro novináře, politologa hledícího hodně dopředu i dozadu, vzdělaného historika J. Hanáka spojené nádoby. Ve sloupku *Poselství* reflektuje náš poslední historický mezník – listopad 1989 – s výhledem na dalších dvacet let dopředu. Místo nahého zadku v trní používá tu celého trsu obecných rčení: *zápis černou křídou do komína*, rčení o *dotykání se hvězd*, rčení, že něco *nám přinesl čap*, rčení o *slovu do pranice* (Hanák použil místo slova myšlenku) aj.

A jaké že vidí J. Hanák poselství dvacetiletého výročí největšího letopočtu naší moderní historie alias současnosti? Nic než skepsi, vědomí, že tito naši současní „*politici živnostníci a narcisové*”, „*politici žrecové*” nebudou schopni „*změnit svůj zápis do dějepisu*”, protože si ve své „*olympanské nafoukanosti*” nevidí ani na špičku svého nosu. A proto klade řečnickou otázku opět vyzdobenou tradičním českým verbálním folklórem, jemuž se vysmíval už před jedním a půl stoletím první velký český novinář Karel Havlíček Borovský: „*Nebude příští generace proklínat dnešní české politiky, že dílem svými stupidními sváry, dílem uměle*

vyvolávanou posvátnou úctou k národním čamarám a k peru za kloboučkem brzdili vytvoření evropské supervelmoci?"

Čteme-li Hanákovy sloupky, dozvídáme se v Čapkových stopách Jak se u nás dělá politika. A také jsme svědky, a to budiž pochváleno, toho, že český inteligentní zodpovědný novinář dosud nevymlfel, že – byť na okraji české zvlgarizované žurnalistiky – dál drží Havlíčkův prapor „svobody a občanské důstojnosti“, jak píše Hanák v úvodu sloupku *Poslání*. Na Havlíčkovu životní, novinářskou a uměleckou moudrost se Hanák odvolal v závěru svého sloupkového článku *Uražka majestátu* už v r. 2006: „*Jak to říkal Havlíček? Dneska tě maj za svatého a zítra jsi sviňák.*” (Přesný citát z Havlíčkova díla zní takto: „Tak to chodí na tom světě, / každou chvíli jinak, / dneska ctí tě za svatého, / zejtra budeš sviňák!”) Ano. Literárně vzdělaný čtenář ví, že je to citát z Havlíčkovy satiry *Křest svatého Vladimíra*, legendy z historie ruské, jak zní podtitul, napsané v brixenské internaci před jedním a půl stoletím, ale platné i dnes. To je příklad té lepší aeternality a perpetuality novin, kterou připomíná Čapek ve své *Chvále novin*, ale od níž se distancuje ve jménu aktuálního realismu. To se však nevztahuje na ustálená rčení, s nimiž uměl tak geniálně pracovat právě už Havlíček, také ve své revoluční době stoupenec alespoň demokratické integrace všech národů rakouské monarchie.

Pro Hanákovy politologické sloupky i pro mimo tento žánr publikované krátké články, ba i ojedinelé glosy je právě charakteristické, že se tato „perpetualita“ dějin Evropy, zejména úloha Německa a Ruska v ní, stále připomíná. A to nezřídka v duchu Havlíčkovy razantnosti a ironie. Hanák, stoupenec integrované Evropy, odpůrce její redukce na pouhý společný trh, přímo, adresně i ironicky (po havlíčkovsku) pojmenovává ty, kteří této nejen ekonomické, ale i politické integraci brání:

„Protiintegrační zvuky mohou vydávat jen blázni nebo hlupáci...Slova prezidenta Klause na adresu Německa „chtěli jste integraci, tak platte“ považují za, jak to říci slušně?, za velmi neuvážená”. A přece tomuto přednímu světovému euroskeptikovi přiznal zase v duchu Havlíčkově (ironicky výsměšně) jeho podíl na zrodu nové poválečné Evropy, když ocitoval jeho slova týkající se jeho účasti na pražském květnovém povstání v r. 1945: *„Česká jednotka sice na Rudém náměstí nebyla, Praha však byla zastoupena válečným veteránem prezidentem Klausem, který, jak skromně nedávno přiznal, už ve čtyřech letech pomáhal stavět pražské barikády”* (*Nejistá květinka*, Právo 10. května 2010, s. 6).

Touto „havlíčkovskou“ úvahou Jiřího Hanáka o nejisté květině integrované či neviditelnou rukou trhu rozvolněné Evropy zakončíme náš vhled do novinového sloupkaření tohoto pokračovatele našich největších novinářů a především umělců slova a výsostných intelektuálů – Karla Havlíčka Borovského a Karla Čapka. Stejně

jako oni prokazuje ve svých sloupcích nejen bystrý intelekt a historický rozhled, ale umí o závažných tématech psát vtípně, zábavně, ironicky a intertextově integrovaně.

Literatura

- Buriánek F., 1973, *Doslov*, Čapek K., *Jak se co dělá. Sloupky*, Praha: Československý spisovatel, s. 421–423.
- Carrière J-P., Eco U., 2010, *Knih se jen tak nezbavíme. Rozhovory vedl Jean-Philippe de Tonnac*, Praha: Argo, 239 s.
- Čapek K., 1973, *Jak se co dělá. Sloupky*, Praha: Československý spisovatel, 432 s.
- Čapek K., 1948, *Marsyas čili Na okraj literatury (1919–1931)*, Praha: Fr. Borový, 270 s.
- Hoffmannová J., 2007, *Politický komentář z hlediska funkční stylistiky a kritické analýzy diskurzu – Jazyk a komunikácia v súvislostiach II*, Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra slovenského jazyka, s. 77–86.
- Mistik J., 1975, *Žánre vecnej literatúry*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 215 s.

The Columns of Jiří Hanák in the Time of Electronic Communication

The paper deals with a well-known genre of journals and newspapers – the column. The analysis of more than 100 columns of Jiří Hanák (from the years 2006–2010) resulted in a conclusion that this Czech journalist (writing for an independent newspaper *Právo*) is a successor of the best representatives of Czech democratic journalism, Karel Havlíček Borovský and Karel Čapek. A frequent topic of a political writer J. Hanák is the conflict between the European integration and nationalism. His columns and other texts are marked by a rich vocabulary, numerous metaphors based on an outstanding knowledge of history, by a sarcastic irony and extraordinary elaborated intertextual dimension.

Keywords: *column, metaphors, irony, intertextual dimension, journalistic style.*

